

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANDIRISHNING AHAMIYATI

Aygul Jalgasova,

Nukus davlat pedagogika instituti

“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)”

mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Bu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmalarini shakllandirishda semantik o‘qishning maqsadi, dolzarbligi va uning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim va tarbiyasidagi ahamiyati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qish malakalari, tushunib o‘qish, matn, semantik o‘qish, tahlil qilish, fikrlash, lug‘at.

O‘qish qobiliyati insoniyat taraqqiyoti tarixida doimo muhim o‘rin tutgan. Bu shaxsni ijtimoiylashtirish, uni rivojlantirish, tarbiyalash va ta’lim olishning asosiy usullaridan biridir. Keyingi yillarda boshlang‘ich ta’lim muammolari o‘qituvchilar, tadqiqotchilar va turdosh fanlar olimlarining e’tiborini tortdi. Bolaning hayotida mustahkam o‘rnashgan axborot texnologiyalari ularda ma’lumotni passiv idrok etishga asoslangan “audio-vizual fikrlash” ni shakllantiradi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi paytlarda bolalarda kitob o‘qishdan bosh tortish va boshqa ma’lumot manbalarini afzal ko‘rish tendentsiyasi kuchaymoqda: televizor, kompyuter, video, telefon. Boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish nuqtayi nazaridan o‘qishga o‘rgatish muammosi eng dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki o‘qish insonning ta’lim, tarbiyasi va rivojlanishida katta rol o‘ynaydi.

Uzoq vaqt davomida boshlang‘ich ta’limda o‘qishni o‘rgatish amaliyotida o‘qish tezligini oshirishga va to‘g‘ri o‘qish ustida ishlashga e’tibor kuchaygan va matn haqida berilgan savollar faqat matn mazmunini yuzaki o‘zlashtirishni tekshirgan. Bu amaliyot talabalarda shakllangan ravon, ammo ongsiz o‘qish, bu maksimal ma’lumotni olish va tushunishga imkon bermadi. Psixologlar va defektologlarning fikriga ko‘ra, o‘qish tezligini oshirish, o‘qish texnikasini tezlikda sinab ko‘rish nevroz va disleksiyaga olib kelishi mumkin. Bundan kelib chiqib, o‘qish sur‘atini oshirishdan ongli o‘qishni shakllantirishga e’tiborni qaratish zarurati tug‘iladi.

Semantik o‘qish - bu asarning axborot, semantik va g‘oyaviy tomonlarini tushunishga erishiladigan o‘qish sifati. O‘qishni tushunish quyidagi ko‘nikmalarni shakllantirishni talab qiladi:

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

- matndagi ma'nosi tushunarsiz bo'lgan so'z va iboralarni aniqlash, ularning ma'nosini aniqlashtirish zarurligini tan olish;
- izohlar va maktab lug'atidan foydalanish;
- matn so'zlaridan foydalanib, mazmuni bo'yicha savollarga javob berish;
- matnning emotsional xususiyatini aniqlash;
- qo'llab-quvvatlovchi (o'qilayotgan narsani tushunish uchun eng muhim) so'zlarni ajratib ko'rsatish;
- personajlarni xarakterlashda muallifning mulohazasiga tayanish;
- taklif qilinganlar orasidan to'g'ri javobni tanlash orqali qahramonlarning xatti-harakatlarining sabablarini aniqlash;
- o'qilayotgan narsaning mazmunini oldindan aytib bera olish;
- qahramonlarga muallif va o'z munosabatini bilish;
- qisqa matn mavzusini shakllantirish;
- sarlavhalar bilan ishlash: taklif qilinganlardan eng to'g'risini tanlang, matn yoki rasmga nom bering, sarlavha asosida tarkibni taxmin qiling va berilgan sarlavha asosida bayonotlar tuzing;
- semantik va emotsional subtekstni aniqlash;
- bir qator maqollar orasidan asosiy g'oyani to'g'ri ifodalaganini tanlab, asar g'oyasini aniqlash;
- matnda ifodalangan asosiy fikrni toping;
- muqovasi, sarlavhasi, chizmalari bo'yicha kitobning tabiatini (mavzu, janr, hissiy rang berish) aniqlash.

Psixologlarning fikricha, tushunishga qaratilgan jarayon juda murakkab: u diqqat, xotira, tasavvur va tafakkur, his-tuyg'ular va iroda, qiziqish va o'quvchining boshqa ko'plab ruhiy xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Semantik o'qishning maqsadi - matn mazmunini iloji boricha aniq va to'liq tushunish, barcha tafsilotlarni tushunish va olingan ma'lumotlarni amaliy tushunishdir.

Agar bola haqiqatan ham tushunib o'qisa, uning tasavvuri aniq ishlaydi, u o'zi bilan faol muloqot qila oladi. Inson o'zi, matn va atrofdagi dunyo o'rtasidagi munosabatni o'rnatadi. Bola semantik o'qishni o'zlashtirganda, u og'zaki nutqni rivojlantiradi va rivojlanishning keyingi muhim bosqichi sifatida yozma nutqni rivojlantiradi.

Kichik maktab o'quvchilari mazmunli o'qishni o'rganish jarayonida quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradilar:

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŃ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

- matnni tushunish;
- tahlil qilish;
- solishtirish;
- o‘zgartirish;
- yaratish (maqsad va vazifalaringizga mos keladigan matnlarni yaratish).

O‘qishga o‘rgatishning bolalar ta’limi, tarbiyasi va kamolotidagi ahamiyatini o‘rganar ekanman, bu borada faoliyat yuritayotgan olimlar, yangicha fikrlovchi o‘qituvchilar tajribasiga murojaat qildim.

Semantik o‘qishni shakllantirish ustida ishlashning asosiy usullarini K.D. Ushinskiy ishlab chiqdi. U san’at asariga “bolalarga hayotning u yoki bu tomonini ko‘rsatishimiz kerak bo‘lgan oyna sifatida” qarashni tavsiya qildi va “bolalar asarni tushunishlari yetarli emas, balki ular buni his qilishlari zarurligini” ta’kidladi”. Ushinskiy metodologiyasining ushbu qoidalari o‘qishning kognitiv ahamiyati va uning o‘quvchiga estetik ta’sirining ahamiyati haqida gapiradi. Ushinskiy o‘qish vazifalariga fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va grammatik me’yorlarni o‘zlashtirish ishlarini ham kiritgan. U ilmiy-ommabop maqolalarni va badiiy adabiyotlarni o‘qishga boshqacha yondashuvni tavsiya qildi, ish turiga qarab suhbatlar o‘tkazish tamoyillarini ishlab chiqdi. Ushinskiy tomonidan yaratilgan tizim “Tushunib o‘qish” deb nomlangan.

Demak, semantik o‘qish o‘qishning yangi turi emas (har qanday o‘qish semantik bo‘lishi kerak, deyish qonuniydir). Semantik o‘qish o‘z nomida o‘qishga qo‘yiladigan talablarni birlashtirgan va tizimli-semantik ong turiga ega bo‘lgan zamonaviy boshlang‘ich maktab o‘quvchilarini o‘qitishning yo‘nalishi va o‘ziga xosligini ko‘rsatadigan uslubiy kategoriyadir. Semantik o‘qish deganda men an’anaviy ravishda o‘qish-tushunish deb ta’riflangan o‘qishni tushunaman, bunda matndan olingan mazmunli ma’lumotlar o‘qish sub’ektining (boshlang‘ich sinf o‘quvchisining) unga bo‘lgan shaxsiy munosabati bilan bog‘liq bo‘lib, u sub’ektiv ravishda tushunish sifatida qabul qilinadi va u o‘qilayotgan narsaning ma’nosidir.

Shuni xulosa qilib aytishimiz mumkinki, o‘quvchilarning matn va badiiy asarlarni o‘qib tushuna olishi ularning tafakkuri, mustaqil fikrlay olishi kabi qobiliyatlarini rivojlantiradi. Biz qachanki farzandlarimizni ongli fikrlaydigan tarbiya qila olsakgina kelajakda fikrlash qobiliyati yuksak darajadagi avlodni tarbiyalagan bo‘lamiz.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K. Qosimova, S.Matchanov, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldoshova, Sh. Sariyev “Ona tili o‘qitish metodikasi “ Toshkent “Nasir” nashiryoti 2009-y.
2. Sh.Satieva, O‘quvchilarning o‘qish texnikasini rivojlantirish, Ulagat-2004- j.
3. O.A.Anreev, Texnika bistrogo chteniya, Rostov-na-Donu, 2003-j.

